

עורכים: ד"ר יוגב אלבז, ד"ר תום שרון

כרך 15, גיליון מס' 7, 19 באוגוסט 2025

"אמנת חכמי הדת של האומה בסוגיית 'מבול אל-אקצא':"

ניתוח ומשמעויות לשיח הדתי בסוגיית מתקפת חמאס

ד"ר שאול ברטל*

מלחמת "חרבות ברזל" שפרצה ב-7 באוקטובר 2023 עוררה פולמוס דתי בסוגיית הצדקתה ההלכתית, ובפרט בשאלת "העלות מול התועלת" שבמתקפת חמאס על ישראל, מתקפה שכונתה **טופאן אל-אקצא**. התמשכות המלחמה בעזה מגבירה את הביקורת על שיקול הדעת של הנהגת חמאס בהחלטתה לפתוח במבצע, במיוחד לאור המחיר הכבד שמשלם הציבור הפלסטיני בעזה - כ-200 אלף הרוגים ופצועים לפי הערכות חמאס¹ - וכן מגבירה ההתנגדות בחלקים נרחבים בעולם הערבי והמוסלמי, כולל בקרב דמויות בכירות בהנהגה הדתית.²

בהלכה המוסלמית ישנו דגש על עקרון **המצלחה**, טובת כלל הציבור המוסלמי כשיקול משפטי.³ עקרון זה התפתח על ידי אל-עזאלי, ולפיו "המטרה הכללית של אלוהים היא בהתגלות החוק

* ד"ר שאול ברטל, סא"ל במיל', הוא חוקר במרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה באוניברסיטת תל אביב, וכן חוקר במכון ללימודי המזרח באוניברסיטת ליסבון. ד"ר ברטל הוא מומחה לעניינים פלסטיניים ואסלאם פונדמנטליסטי, ומתמחה בקבוצות פלסטיניות, במיעוט הערבי בישראל ובקבוצות אסלאמיות.
¹ "ביומה ה-654 (של המלחמה), ההתפתחויות הבולטות בהשמדה ההמונית הישראלית של רצועת עזה" [ערבית], פורטל *Palinfo*, 21 ביולי 2025. לפי הנתונים ישנם 58,895 הרוגים, 140,980 פצועים וכ-11,000 נעדרים.
² ראו:

"Australia-Based Syrian Scholar Sheikh Abdallah Al-Tamimi: Israel Has Long Extended Its Hand Peace To Muslims; Peace With Israel Is An 'Obligatory Religious Duty'; Terrorist Attacks Against Israel, Including October 7, Are 'Deplorable' And 'Haram'," *MEMRI*, August 21, 2024.

³ Sulaiman Lebbe Rifai, "The Concept of Public Interest in Islamic Law (Maslaha) and Its Modern Implications," *SSRN Electronic Journal*, February 18, 2021.

האלוהי".⁴ גורמים ערביים מציגים את **טופאן אל-אקצא** ככישלון אסטרטגי של חמאס למרות ההצלחה הראשונית במבצע. עמדת המקטרגים על חמאס, כמו השיח' ד"ר סלמאן אל-דאיה מעזה או שיח' מחמד אל-עיסא, מזכ"ל הליגה האסלאמית העולמית, היא כי במונחים של עלות מול תועלת, **מצלחה מול מפסדה**, החלטת חמאס לצאת למלחמה התקבלה בניגוד לחוקי ההלכה המוסלמית.⁵ המטרה הראשית של חמאס, לפחות לפי נאום הפתיחה של מפקד הזרוע הצבאית של חמאס מחמד אל-צ'יף, הייתה "לשחרר את כל פלסטין" באמצעות התקוממות עממית גורפת של העולם המוסלמי כולו. "אחינו בהתנגדות האסלאמית, בלבנון, באיראן, בתימן, בעיראק ובסוריה, זה היום שבו ההתנגדות שלכם תאחד כוחות עם עמכם בפלסטין..."⁶ אמר. כמעט שנתיים חלפו. רצועת עזה מפורקת. טבעת האש האיראנית נחלשה משמעותית לאחר אבדות כבדות ואובדן השלטון בסוריה. לא רק שחמאס לא הצליח "לשחרר את פלסטין", אלא גרם לסבל בל יתואר לערביי רצועת עזה. המתפלמסים עם חמאס תוהים - האם כל זה היה שווה?

"אמנת חכמי הדת של האומה בסוגיית מבול אל-אקצא", מסמך שפורסם במסגרת כינוס של מאות אנשי דת מוסלמים מרחבי העולם בתורכיה ביוני 2025, נועד לתת מענה הלכתי לתהיות אלה ולביקורת הדתית על חמאס. הוא מהווה נקודת ציון משמעותית בשיח האסלאמי סביב הסכסוך הישראלי-פלסטיני בכלל, וממחיש את החשיבות הרבה שחמאס מעניקה לו. עדות לכך ניתן למצוא במעורבותו של נואף תכרורי, פעיל חמאס ויו"ר איחוד חכמי הדת בפלסטין (**היא'ת עלמאא פלסטין**), בניסוח המסמך.⁷ מדובר במסמך אידאולוגי והלכתי, שנוסח אחרי דיונים ארוכים בהשתתפות נרחבת של גופים ואישים דתיים ממדינות ותרבויות שונות. עד כה חתמו על האמנה 505 אנשי דת, לצד עשרות גופים מוסדיים של אנשי דת, כאשר רבים מהחותמים משתייכים לאיחוד העולמי של חכמי הדת המוסלמים שמושבו בקטר.⁸ בין החותמים ניתן למצוא גם חכמי דת מצרפת ומהודו, מה שממחיש את מאמצי היוזמים להציג מסר פן-אסלאמי מאוחד.

על פי מסמך זה, התשובה לשאלת ה"עלות מול התועלת" של היציאה למבצע היא חיובית. "הבחינה של האינטרסים והנזקים, והערכת דרגותיהם ואיזונם ביניהם, היא למעשה שיקול הלכתי שמאושר

⁴ Opwis, Felicitas, Abbas Amanat, Frank Griffel (eds.), *Islamic Law and Legal Change: The Concept of Maslaha in Classical and Contemporary Legal Theory*. Vol. Shari'a: Islamic Law in the Contemporary Context. Stanford University Press, 2007), p. 65.

⁵ "Gaza University Islamic scholar issues fatwa criticizing Hamas for Oct. 7 attacks," *The Jerusalem Post*, November 8, 2024; Joel C. Rosenberg, "Top Saudi religious cleric in DC condemns Hamas invasion on Oct 7, calls for immediate release of hostages," *Al-Arab News*, December 6, 2024.

⁶ מאג'ד כיאלי, "חמאס ומבול אל-אקצא, בין שתי גישות" [ערבית], אל-מג'לה, 22 בינואר 2024.

⁷ "אמנת חכמי הדת בסוגיית (מבצע) מבול אל-אקצא והשלכותיו", ארגון חכמי הדת של פלסטין, יוני 2025.

⁸ ראו: נסיה רובינשטיין שמר ושאל ברטל, **הראש של חמאס, היהודים הציונים ומדינת ישראל בהגותו של השיח' יוסף אלקרצ'אוי** (חיפה: פרדס, 2021), עמ' 105-172.

לאנשי דעת מומחים", נכתב בו.⁹ "המחיר הכבד ששילמו תושבי עזה במערכה 'מבול אל-אקצא' אינו מוביל לחרטה, אינו מעורר צער ואינו מביא לשברון רוח; אלא יישאר עדות לאמונת האמת ולעוצמת ההקרבה".¹⁰

המסמך מכונה **מית'אק** (בערבית: אמנה, ברית ושבועה). אמנת 2025 מזכירה בהיבטים רבים גם את אמנת חמאס (1988) ואת האמנה הלאומית הפלסטינית (בשתי גרסאותיה, 1964 ו-1968). אמנות אלה אף הן ראו בג'האד או במאבק המזוין את הדרך היחידה להוביל לשחרור פלסטין; החתימה על האמנה ב-2025 מזכירה את כינוס הוועידה הכללית האסלאמית בראשות המופתי חאג' מחמד אמין אל-חסיני בראשית שנות ה-30 של המאה הקודמת, ושנועד אף הוא להעניק לגיטימציה להמשך ההתנגדות ליישוב היהודי בתקופת המנדט. בדומה להיום, גם אירוע זה נערך בשעת משבר של התנועה הלאומית הפלסטינית – מהומות תרפ"ט, פרסום הספר הלבן של לורד פאספילד וביטולו;¹¹ גם באמנת 2025 מדגישים המשתתפים את מחויבותם לג'האד ולהגנה על המקומות הקדושים, אולם חשוב לשים לב למספר סוגיות שמופיעות פה לראשונה:

1. הגדרת שטחה הגיאוגרפי של פלסטין

חלקה הראשון של האמנה עוסק בהגדרות כלליות. "פלסטין היא אחת הארצות ההיסטוריות והגאוגרפיות החשובות באל-שאם המבורך"¹² שבעולם האסלאמי. היא שוכנת בדרום-מזרח הים התיכון, ועיר הבירה שלה היא ירושלים על כל חלקיה. **שטחה הוא עשרים ושבעה אלף ועשרים ושבעה קילומטרים רבועים**. זוהי ארץ שאליה היגרו הנביאים, היא נקודת סיום מסע הלילה (האסרא') ותחילת מסע העלייה לשמים (המעראג'), וארץ הג'האד והרבאט (מקום מבצר וקרב)¹³, נכתב באמנה.

שטחה של כל מדינת ישראל, כולל יהודה ושומרון, רצועת עזה, ירושלים ורמת הגולן (ללא החלק המפורז) הינו 27,027 ק"מ. נתון זה דורש הסבר. באמנה הלאומית הפלסטינית ב-1968 נכתב כך: "פלסטין בגבולותיה **כפי שהיו בתקופת המנדט הבריטי** היא יחידה אחת אינטגרלית".¹⁴ כלומר, גבולות המנדט הבריטי בין השנים 1918-1948 הם שקבעו את גבולות הלאומיות הפלסטיניות. החל מ-1922, שטח ארץ ישראל המנדטורית שיועד להקמת הבית הלאומי היהודי, כלל רק את השטח שממערב לנהר הירדן. היקף השטח הינו כ-25,877 קמ"ר בלבד. בתקופת המנדט הבריטי, רמת הגולן

⁹ "אמנת חכמי הדת בסוגיית (מבצע) 'מבול אל-אקצא' והשלכותיו", סעיף 26.

¹⁰ שם, סעיף 35.

¹¹ על כך ראו ב: ישעיהו פורת, **מהומות למרידה, התנועה הלאומית הערבית הפלסטינית 1929-1939** (ת"א: עם עובד, 1978), עמ' 25-27.

¹² מילולית "הארץ שמצפון", כינוי לחבל הארץ הכולל את סוריה, לבנון, ירדן וישראל הנמצאים צפונית לחצי האי ערב.

¹³ "אמנת חכמי הדת בסוגיית (מבצע) 'מבול אל-אקצא' והשלכותיו", סעיף 6.

¹⁴ יהושפט הרכבי, **האמנה הפלסטינית ומשמעותה** (ירושלים: משרד החינוך והתרבות, 1974), עמ' 15.

לא נכללה כלל בתחום המנדט הבריטי בארץ ישראל, אלא השתייכה למנדט הצרפתי בסוריה.¹⁵ אמנת 2025 משנה איפה את הגדרת פלסטין ההיסטורית המופיעה באמנה הלאומית הפלסטינית.

באמנת חמאס מ-1988 נמנע הארגון מלהגדיר במדויק את שטח פלסטין והשאיר זאת עמום. "פלסטין היא לב ליבו של כדור הארץ, מפגש היבשות, מקום משיכה לחמדנים משחר ההיסטוריה", נכתב בה ובהמשכה מובא חדית' המיוחס לנביא, גם הוא לא מפרט במדויק את שטח פלסטין: "אללה יאפשר לכם לכבוש את אל-שאם לאחר מותי, מאל-עריש ועד הפרת. אנשיה, נשותיה ושפחותיה ישהו בה ככוח מגן בפני האויב",¹⁶ אדמת פלסטין מתוארת כאדמת הקדש אסלאמי (וקף) "השייכת לדורות של מוסלמים עד יום תחיית המתים".¹⁷

במסמך המדיני של חמאס מ-1 במאי 2017 מוזכרים פרטים נוספים המעניקים בהירות מסוימת. "פלסטין המשתרעת מנהר הירדן במזרח ועד לים התיכון במערב, מראס אל-נאקורה (ראש הנקרה) בצפון ועד אם אל-רשרש (אילת) בדרום – היא יחידה אינטגרלית אחת".¹⁸ ואולם גם במסמך זה, עמימות היקף השטח במיוחד בכל האמור לגבי הגבול המזרחי של פלסטין, נמשכת. במסמך המדיני מתוארת קדושת פלסטין הנובעת מירושלים וממקום מסגד אל-אקצא "אשר ברכנו את סביבותיו" (קוראן, 17, 1), אולם אין הגדרה להיקף השטח המבורך. במובן זה אמנת 2025 אינה מתייחסת כלל לגבולות 1967 או 1948 אלא מגדירה את פלסטין בפשטות לפי השטח המוחזק **בפועל** בידי ישראל.¹⁹ כלומר, כל שטחה של ישראל, לרבות השטח שסופח אליה הוא למעשה "פלסטין".

2. הגדרת ההתנגדות (אל-מקאומה)

המונח "התנגדות" באמנה מוגדר כ"כל ג'האד ומאמץ שנעשים כדי להדוף את התוקפנות מעל אדמת פלסטין". הג'האד בפלסטין מוגדר כג'האד הגנתי (**ג'האד אל-דפאע**). משמעותו - "השקעת מאמץ בגוף, בכסף, בפה (בדיבור) ובכל אמצעי אפשרי, כדי להיאבק באויב הכובש ולהדוף את תוקפנותו הקיימת והצפויה".²⁰ מכאן, שהחובה להגן על פלסטין ולתרום כסף לג'האד היא חובה אישית (**פרצ' עין**) ולא חובה כללית.²¹ לפי חותמי אמנת 2025, פעולת **טופאן אל-אקצא** מוצדקת הלכתית, ללא התחשבות בתוצאותיה.

¹⁵ Stewart F. Newcombe, N. Paulet, "Franco-British Agreement on Northern Border," *ECF*, March 7, 1923.

¹⁶ אמנת תנועת ההתנגדות האסלאמית - פלסטין (חמאס), 18 באוגוסט 1988, פרק חמישי, סעיף 34.

¹⁷ אמנת חמאס, פרק שלישי, סעיף 11.

¹⁸ "A Document of General Principle and Politics," *Hamas.ps* (Article 2), May 1, 2017.

¹⁹ "אמנת חכמי הדת בסוגיית (מבצע) 'מבול אל-אקצא' והשלכותיו", סעיף 7.

²⁰ שם, סעיף 2.

²¹ שם, סעיף 14.

המילה "התנגדות" אינה מעבירה את מלוא המורכבות של המילה הערבית **מקאומה**. חוקרים שונים כמו אהוד יערי ומיכאל מילשטיין כבר עמדו על כך שהביטוי התנגדות נועד להציג את מכלול הפעילות של חמאס באופן חיובי.²² קצרה היריעה מלתאר את מלוא הפרשנות של המילה הזו שמקורה בהתנגדות הפרטיזנית (Resistance) לגרמנים במלחמת העולם השנייה. התנגדות נתפסת כחיובית יותר, להבדיל מהמילה "טרור" המתארת את המאבק הצבאי, הפוליטי והמדיני שחמאס חרתה על דגלה. יתרה מכך, ההתנגדות בתפיסת חמאס היא ההצדקה הכמעט בלבדית להקמתה.²³ אמנת 2025 מסבירה זו בצורה פשוטה. **מקאומה** משמעותה ג'האד על כלל צורותיו.

המילה **מקאומה** אינה מוגדרת באופן פורמלי באמנת חמאס למרות שהיא קיימת בשם הארגון – **חרכת אל-מקאומה אל-אסלאמיה** (תנועת ההתנגדות האסלאמית). אולם במסמך העקרונות של 2017, מקאומה כבר מוגדרת במשמעות רחבה יותר מג'האד. "להתנגד לכיבוש בכל האמצעים והדרכים היא זכות לגיטימית המובטחת על פי החוקים האלוהיים וכן לפי נורמות וחוקים בין-לאומיים".²⁴ בגרסת 2017 המילה ג'האד אינה מופיעה במפורש אלא מוזכרת כ**אל-מקאומה אל-מסלחה** (ההתנגדות המזוינת).

מסקנות

אמנת חכמי הדת של האומה בסוגיית "מבול אל-אקצא", שפורסמה ביוני 2025, מהווה נקודת ציון משמעותית לניתוח ההתפתחות האידיאולוגית של תנועת חמאס. מהמעורבות של התנועה במסמך, כפי שניתן ללמוד מרתימתו של ראש איחוד חכמי הדת בפלסטין ופעילים נוספים המזוהים עם התנועה, ניתן ללמוד על החשיבות שמעניקה לו חמאס. ייחודה של אמנת 2025 טמון בכך שהיא מנסחת לראשונה, באופן ברור, את גבולות פלסטין, הכוללים גם את רמת הגולן - אף שמעולם לא נכללה בגבולות פלסטין המנדטורית או ההיסטורית. צעד זה מהווה עדות להתרחבות האידיאולוגית של המסגרת הטריטוריאלית עליה חמאס תובעת ריבונות. ההתנגדות במסמך מוגדרת (לראשונה באופן פורמלי) כג'האד—מושג המתפרש במסמך בהיבטים רחבים, הכוללים מאבק לא רק צבאי אלא גם מדיני, תרבותי, כלכלי וחברתי. המאבק של חמאס בישראל מוצג כמאבק דתי וערכי שמקורותיו נעוצים בחובה דתית, ומכאן ששיקולי התועלת הציבורית אינם רלוונטיים. כאן גם

²² מיכאל מילשטיין, **מוקאומה, עלייתו של אתגר ההתנגדות והשפעתו על תפיסת הביטחון של ישראל** (ת"א: המכון למחקרי הביטחון הלאומי, 2009), עמ' 23-48;

Ehud Yaari, "[The Muqawama Doctrine](#)," *The Washington Institute for near East Policy*, November 13, 2006.

²³ Somdeep Sen, "['To Fight is to Exist': Hamas, Armed Resistance and the Making of Palestine](#)," *Interventions: International Journal of Postcolonial Studies* 18, no. 2 (2016): 222–239.

²⁴ "A Document of General Principle and Politics," *Hamas.ps* (Article 25).

נעוצה חשיבותו של המסמך במסגרת הפולמוס ההלכתי בסוגיית התועלת שבו. התנועה, כפי שניתן ללמוד, רואה במחיר הכבד ששילמה רצועת עזה כנחוץ, חיוני ומובן לשם ביצוע המתקפה על ישראל.

הדעות המובעות בפרסומי מרכז משה דיין הן של המחברים בלבד.

כל הזכויות שמורות למרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה באוניברסיטת תל-אביב. ניתן לעשות שימוש לא מסחרי בתכנים תוך ציון שמו של הכותב ומרכז משה דיין באוניברסיטת תל-אביב, בתוספת סימוכין וקישור למקור באתר של מרכז משה דיין, <https://dayan.org/he>.